

Literatuurlijst

Oude Testament

Inleiding / canon / archeologie / atlas

- Raymond. B. Dillard & Tremper Longman (Ned. vertaling, met bewerking door H.J. de Bie en M.J. Paul), *Inleiding op het Oude Testament*. Heerenveen 2000; 2e druk 2002.
- Bill T. Arnold & Bryan E. Beyer, *In ontmoeting met het Oude Testament. Een historisch en theologisch overzicht*. Heerenveen 2008.
- Kenneth A. Kitchen, *On the Reliability of the Old Testament*. Grand Rapids 2003
- Barry J. Beitzel, *De grote Bijbelatlas*. Heerenveen 2012.
- Roger Beckwith, *The Old Testament Canon of the New Testament Church and its Background in Early Judaism*. Grand Rapids 1985.

Theologie van het Oude Testament

- Bruce K. Waltke with Charles Yu, *An Old Testament Theology. An exegetical, canonical, and thematic approach*. Grand Rapids 2007.
- Thomas R. Schreiner, *The King in His Beauty: A Biblical Theology of the Old and New Testaments*. Grand Rapids 2013.
- Hendrik Koorevaar en Mart-Jan Paul (red.), *Theologie van het Oude Testament. De blijvende boodschap van de Hebreeuwse Bijbel*. Zoetermeer, 2013; 2015.

Theologisch woordenboek

- William A. VanGemeren, *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis (NIDOTTE)*, 5 vol., Grand Rapids 1997. Een standaardwerk van ongeveer 6000 pagina's.

Recente commentaarseries op het OT (in alfabetische volgorde)

- CC: Concordia Commentary. A Theological Exposition of Sacred Scripture. Concordia Publishing House, Saint Louis. Recent commentaar. Zeer uitvoerig, zowel analyse van de grondtaal als veel aandacht voor de toepassing (vanuit Lutherse gezichtspunten).
- NAC: The New American Commentary. An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture. Recent commentaar, geschreven door evangelicals, en gericht op prediking en onderwijs. Uitg. Broadman te Nashville. De latere delen zijn uitvoeriger dan de eerste delen.
- NICOT: The New International Commentary on the Old Testament. Uitg. Eerdmans, Grand Rapids. Geschreven door 'evangelicals'. Een waardevolle wetenschappelijke serie, verschenen vanaf ongeveer 1975.
- NIVAC: The NIV Application Commentary. Zondervan Publ. House, Grand Rapids. In deze serie, geschreven door evangelicals, ligt de nadruk op de hermeneutiek: wat is de toepassing in onze tijd?
- POT: De Prediking van het Oude Testament. Deze serie bevat delen van een sterk uiteenlopend niveau. Ook de theologische achtergrond van de auteurs is nogal verschillend. Uitg. Callenbach en later Kok.
- SBOT: Studiebijbel Oude Testament, verschenen in twaalf delen. Zowel in boekvorm als digitaal beschikbaar. Uitg. Centrum voor Bijbelonderzoek te Veenendaal/Doorn. www.studiebijbel.nl.
- WBC: Word Biblical Commentary. Dit is een recente serie die geschreven is door 'gematigde evangelicals' die zoveel mogelijk aansluiten bij de gangbare wetenschappelijke opvattingen.

Nieuwe Testament

Inleiding/ tekstoverlevering / canon / vertalingen

- A.F.J. Klijn, *Het ontstaan van een Nieuw Testament*. Nijkerk 1995.
- D.A. Carson & Douglas J. Moo, *An Introduction to the New Testament*. Grand Rapids 2005.
- David A. deSilva, *An Introduction to the New Testament: Contexts, Methods & Ministry Formation*. Downers Grove 2004.
- Jakob van Bruggen, *Het kompas van het Christendom: Ontstaan en betekenis van een omstreden bijbel*. Kampen 2002.
- G. van den Brink, *Van Koinè tot Canon: de overlevering van het Griekse Nieuwe Testament*. Zoetermeer 1995.
- Paul D. Wegner, *A Student's Guide to Textual Criticism of the Bible: Its History, Methods & Results*. Downers Grove 2006.
- E.P. Sanders, M. Davies, *Studying the Synoptic Gospels*. London 1996.
- Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart 28e Auflage.
- B.M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Stuttgart 1971.
- K. Aland / B. Aland e.a., *The Greek New Testament*. Stuttgart 1994.
- H. Greeven, *Synopse der drei ersten Evangelien*. Tübingen 1981.
- Chr. Fahner, *Synopsis van de vier evangeliën: Mattheüs, Markus, Lukas, Johannes; met een inleiding tot het*

synoptisch probleem door dr. Chr. Fahner (2e herziene dr.). Utrecht 1998.

• Chr. Fahner, *De grondtekst van het Nieuwe Testament, gedecodeerd en van Nederlandse equivalenten voorzien*. Utrecht 1992.

Theologie van het Nieuwe Testament

- New Testament Theology (gen.ed. James D.G. Dunn); Cambridge 1991-2003. Is inmiddels compleet.
- F.J. Pop, *Bijbelse woorden en hun geheim: verklaring van een aantal bijbelse woorden*. 's-Gravenhage 1964 of laatste druk.
- A. Noordegraaf e.a., *Woordenboek voor Bijbellezers*. Zoetermeer 2005.
- Herman Ridderbos, *De komst van het Koninkrijk: Jezus' prediking volgens de synoptische Evangelieën*. Kampen 1985.
- Herman Ridderbos, *Paulus: Ontwerp van zijn theologie*. Kampen 1984 (5e druk, of later).
- J.P. Versteeg, *Christus en de Geest: Een exegetisch onderzoek naar de verhouding van de opgestane Christus en de Geest van God volgens de brieven van Paulus*. Kampen 1971 (diss.).
- *Dictionary of Jesus and the gospels* (ed. Joel B. Green, Scot McKnight, I. Howard Marshall). Leicester 1992.
- *Dictionary of Paul and his letters* (ed. Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin, Daniel G. Reid). Leicester 1993.
- *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments* (ed. Ralph P. Martin & Peter H. Davids). Leicester 1997
- Howard Marshall, *New Testament Theology: Many witnesses, One Gospel*. Downers Grove 2004.
- Thomas R. Schreiner, *New Testament Theology: Magnifying God in Christ*. Grand Rapids 2008.
- Armin Baum & Rob van Houelingen (red), *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's* Utrecht 2019

Bijbelse Theologie

• Thomas R. Schreiner, *The King in His Beauty: A Biblical Theology of the Old and New Testaments*. Grand Rapids, 2013.

Theologische woordenboeken

- W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, 6, völlig neu bearbeitete Aufl., hrsg.von K. Aland und B. Aland. Berlin 1988.
- J.H. Moulton - G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek New Testament*. London 1985.
- G. Kittel - G. Friedrich (hrsg.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (ThWNT)*; 10 Bände. Stuttgart 1933-1979.
- Lothar Coenen - Erich Beyreuther - Hans Bietenhard (hrsg.), *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament (BLNT)*; 2 Bände. Wuppertal 1986.
- H. Balz - G. Schneider, *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament (EWNT)*; 3 Bände. Stuttgart 1980-1983.

Recente commentaarseries op het Nieuwe Testament (in alfabetische volgorde)

- BECNT: Baker Exegetical Commentary on the New Testament (Grand Rapids: Baker). Diverse delen worden veelvuldig in de internationale 'evangelicale' wereld gebruikt.
- BTCP: Biblical Theology for Christian Proclamation (Nashville: B&H). Veelbelovende nieuwe serie (eerste deel verschenen in 2015), geschreven door 'evangelicals'; speciale aandacht voor de theologie van ieder Bijbelboek binnen de canon.
- CNT-3: Commentaar op het Nieuwe Testament, derde serie (Kampen-Utrecht: Kok). In het Nederlandse taalgebied een toonaangevende en complete serie met nuttige themadelen.
- ICC: The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments (Edinburgh: T&T Clark). Breed gebruikt.
- NIGTC: The New International Greek Testament Commentary (Grand Rapids: Eerdmans). Gedetailleerde opzet, met interactie vakgenoten.
- NIVAC: The NIV Application Commentary. Zie onder Oude Testament.
- PNT: De prediking van het Nieuwe Testament. Callenbach: Nijkerk, Baarn. Nog steeds veel gebruikt. Niet alle delen zijn even goed.
- PNTC: The Pillar New Testament Commentary. Diverse delen worden veelvuldig in de internationale 'evangelicale' wereld gebruikt.
- T&T: Tekst en toelichting, een praktische bijbelverklaring onder eindredactie van A.S. van der Woude, C.J. den Heyer en W. van der Meer. Zeer toegankelijk.
- WBC: Word Biblical Commentary. Zie onder 'Oude Testament'.
- ZECNT: Zondervan Exegetical Commentary on the NT (geïntegreerd met Logos).

Exegese (algemeen)

- Klaus Berger, *Exegese des Neuen Testaments*. Heidelberg-Wiesbaden 1991.
- Gordon D. Fee, *Exegese van het Nieuwe Testament: Een praktische handleiding*. Zoetermeer 2001.
- Heinz-Werner Neudorfer - Eckhard J. Schnabel (Hrsg.), *Das Studium des Neuen Testaments*, Band I, *Eine Einführung in die Methoden der Exegese*, Band II, *Spezialprobleme*. Wuppertal 1999-2000.
- D.L. Bock & B.M. Fanning (eds.), *Interpreting the New Testament Text: Introduction to the Art and Science of Exegesis*. Wheaton 2006.
- Joel B. Green, *Hearing the New Testament: Strategies for Interpretation*. Grand Rapids 2010.

Literatuur bij de bestudering van het Oude en het Nieuwe Testament

Tijdschriften

- *Bibliotheca Sacra*, uitgegeven door Dallas Theological Seminary. Het oudste theologische tijdschrift (in 2016 jaargang 173). Evangelische achtergrond. Exegetisch en praktische artikelen en veel boekbesprekingen. Vier nummers per jaar. <http://www.dts.edu/publications/bibliothecasacra/>
- *Jahrbuch für evangelikale Theologie* (JETH). Jaarlijkse uitgave van de Arbeitskreis für evangelikale Theologie. Zeer veel boekbesprekingen. Uitg. Brockhaus, Wuppertal. http://www.afet.de/?page_id=87.
- *Journal for the Evangelical Study of the Old Testament*. Recent elektronisch tijdschrift (gratis). <http://jesot.org/>
- *Journal of the Evangelical Theological Society*. Vergelijkbaar met BibSac, maar iets breder georiënteerd. Vier nummers per jaar. <http://www.etsjets.org/jets>.
- *Soteria*. Kwartaalblad voor evangelische theologische bezinning. Uitg. Merweboek, Sliedrecht. www.soteria.nl.
- *Themelios, an International Journal for Theological and Religious Studies Students*. <http://themelios.thegospelcoalition.org/>
- *Theologia Reformata*. Wetenschappelijk kwartaaltijdschrift. <http://theologiareformata.nl/>
- *Tyndale Bulletin*. Uitg. Tyndale House te Cambridge. Tweejaarlijks wetenschappelijk tijdschrift. <http://www.tyndale.cam.ac.uk/index.php?page=tyndale-bulletin>.

Computersoftware

- Bible Works; wetenschappelijke software voor Bijbelstudie. <http://www.bibleworks.com/> of www.meetingpoint.org (in Nederland).
- Logos: digitale boeken. <https://www.logos.com/>
- Accordance: digitale boeken <http://www.accordancebible.com/>

Websites voor Bijbelstudie

- www.bible-history.com, zeer uitvoerige bijbelstudiesite, veel archeologie.
- www.netbible.org, recente bijbelvertaling met veel toelichting. <https://bible.org/netbible/>
- <https://www.blueletterbible.org/study.cfm>
- <http://www.biblija.net/biblija.cgi> vergelijkt buitenlandse bijbelvertalingen.
- <http://www.e-sword.net>
- <http://biblehub.com/>
- Studiebijbel: www.studiebijbel.nl/websites, per bijbelboek verwijzingen naar achtergrondinformatie.
- Overzicht van beschikbare hulpmiddelen <http://www.tyndale.cam.ac.uk/Tech>
- Tyndale House verzorgt ook <https://www.stepbible.org/>
- Bijbelse plaatsen: <http://www.bibleplaces.com> en www.bijbelseplaatsen.nl
- Archeologie: <http://www.biblearchaeology.org/>

Systematische theologie

- A. van de Beek, *Een lichtkring om het kruis. Scheppingsleer in christologisch perspectief*. Zoetermeer 2014.
- J. Hoek, *Tedere majesteit. Omgang met God in gereformeerde spiritualiteit*. Zoetermeer 2015.
- C. van der Kooi & G. van den Brink, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding*. Zoetermeer 2015.
- John M. Frame, *Systematic Theology. An Introduction to Christian Belief*. Phillipsburg 2013.

Deze systematische theologie is eigenlijk een samenvatting van de vierdelige serie *A Theology of Lordship* die de auteur ontwikkelde. Frames dogmatiek kenmerkt zich door veel aandacht te besteden aan de Schrift en door een praktische toespitsing. Minpunt is dat de interactie met anderen minimaal is; verrijkend is dat de auteur aandacht vraagt voor aspecten die anderen nogal eens laten liggen, zoals de uitvoerige bespreking van de epistemologie.

- Michael Horton, *The Christian Faith*. Grand Rapids 2011.

Het boek is een hedendaagse systematische theologie vanuit gereformeerde optiek. Hortons benadering van de geloofsleer kenmerkt zich - in tegenstelling tot bijv. Frame - door veelvuldige interactie met hedendaagse visies en theologen.

- Douglas Kelly, *Systematic Theology. Grounded in Holy Scripture and understood in the Light of the Church*. Fearn: Christian Focus, 2009, 2014.

Het is een project in uitvoering. Momenteel zijn er twee delen verschenen, *The God who is: the Holy Trinity* en *The Beauty of Christ: A Trinitarian Vision*.

Kelly heeft grote kennis van de vroege kerk en wil vooral een katholiek-gereformeerde theologie schrijven. De studie kenmerkt zich door een eerbiedige, bijna doxologische benadering van de geloofswerkelijkheden.

Kerkrecht

Internet

www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/Kerkorde

www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/Kerkorde

(geeft de tekst van de kerkorde PKN, modellen, wijzigingen en veelgestelde vragen)

www.kerkrecht.nl

(geeft een groot aantal teksten en commentaren met betrekking tot het kerkrecht van kerken in binnen- en buitenland)

Gedrukte uitgaven

In het nu volgende overzicht zijn de titels met een asterix * geheel of gedeeltelijk te raadplegen via www.kerkrecht.nl.

• Leo J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk. Een theologische inleiding op het kerkrecht*. Kampen 2009.

(I. *Kerkrecht als theologische discipline*; II. *Grond en wezen van de Kerk*; III. *Gestalte van de una sancta*; IV. *Kerkrecht in context*. Uitvoerige literatuurlijst).

• L.C. van Drimmelen en T.J. van der Ploeg, *Kerk en recht*. Utrecht 2004.

(Als inleiding een theologische en juridische benadering; I. Kerk, staat en maatschappij; II. *Kerkelijk recht en burgerlijk recht*; III. *Kerkrecht in de praktijk*).

• P. van den Heuvel (red.), *Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*. Zoetermeer 2013.

(Theologische verantwoording; structuur en begripsomschrijvingen; toelichting op de ordinaties en generale regelingen van de kerkorde van de PKN).

• H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht* (2 banden). Kampen 1934¹, 1985³.

(I. *Het recht der kerk in zijn historische ontwikkeling*; II. *Het recht der kerk, zoals het naar Gods Woord moet zijn en in de praktijk wordt geoefend*. Uitgangspunt daarbij is de Dordtse kerkorde van 1619).

Evangelistiek en Missiologie

• Michael W. Goheen, *A Light to the Nations. The Missional Church and the Biblical Story*. Grand Rapids 2011.

• Scott W. Sunquist, *Understanding Christian Mission. Participation in Suffering and Glory*. Grand Rapids 2012.

• John Bolt, James D. Bratt, and Paul J. Visser, *The J. H. Bavinck Reader*. Grand Rapids 2013.

• Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. Zoetermeer 2015.

• Darrell L. Guder, *Called to Witness. Doing Missional Theology*. Grand Rapids 2015

Daarbij nog enkele andere publicaties die de moeite waard zijn

• Christopher J.H. Wright, *The Mission of God. Unlocking the Bible's Grand Narrative*. Downers Grove, Illinois 2006 (standaardwerk).

• Michael Moynagh, *Church for every context. An Introduction to Theology and Practice*. Londen 2012.

• Sam Wells, *The Nazareth Manifesto. Being with God*. Hoboken 2015.

• Henning Wrogemann, *Missionstheologien der Gegenwart. Globale Entwicklungen, kontextuelle Profile und ökumenische Herausforderungen*. Gütersloh 2015.

Ethiek

• John Philip Wogaman, *Christian Ethics: A Historical Introduction, Second edition*. Louisville/ London 2011. Belangrijk naslagwerk omdat daarin, weliswaar heel kort, honderden belangrijke auteurs op het terrein van de ethiek in 2000 jaar kerkgeschiedenis worden genoemd en kort beschreven.

• Allen Verhey, *Remembering Jesus: Christian Community, Scripture, and the Moral Life*. Grand Rapids 2002.

Belangrijk boek waarin Verhey een christocentrische ethiek combineert met de nieuwe aandacht voor de kerk als oefenplaats voor een koninkrijksmoraal.

• Richard Mouw, *The God Who Commands: A Study in Divine Command Ethics*. St Joseph County 1990.

Internationaal geroemd standaardwerk over de theorie van het goddelijk gebod, belangrijk omdat de noodzaak van een gebodstheorie door velen niet meer wordt ingezien.

- Jacques Schenderling, *Beroepsethiek voor pastores*. Budel: Budel 2008. Dichtbij Nederlandse pastores staat standaardwerk over wat ik zou willen noemen de 'ethiek van het pastoraat'.
- Er is momenteel een boek *Christelijke Ethiek* in voorbereiding (DV 2018). Twee belangrijke artikelen: Theo Boer, *Homoseksuele relaties en de bijbel* (Theo Boer) in *Kerk en Theologie* 58, 2 (april 2007), 119-144 en Theo Boer, *Bijbelse moraal tussen chaospreventie en het ideaal van het goede leven* (Theo Boer) in *Kontekstueel* (juni 2007).

Praktische theologie

- F.G. Immink, *Het Heilige gebeurt. Praktijk, theologie en traditie van de protestantse kerkdienst*. Zoetermeer 2011
- Richard Lischer, *The Company of Preachers. Wisdom on Preaching, Augustine to the Present*. Grand Rapids 2002
- Rudolf Bohren, *Predigtlehre*, Guthersloh. 1971
- H.C. van der Meulen, *De pastor als reisgenoot. Pastoraal-theologische gedachten over geestelijke begeleiding*. Zoetermeer 2004
- H.C. van der Meulen, *Om het geheim van het leven. Over spiritualiteit en geestelijke begeleiding*. Zoetermeer 2013
- Wolfgang Drechsler, *Gemeindeseelsorge*. Leipzig 2015
- Michael Herbst, *Beziehungsweise. Grundlagen und Praxisfelder evangelische Seelsorg*. Göttingen 2013

Symboliek

- J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, Londen-New York-Toronto 1950.
- Philip Schaff, *Creeds of Christendom*, 3 delen, Grand Rapids, editie van 1977.
- E.F.K. Müller, *Die Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. In authentische Texten mit geschichtlicher Einleitung und Register*, Leipzig 1903.
- *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, 12e druk, Göttingen 1998.
- M. te Velde (red.), *Confessies. Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, Heerenveen 2009.
- W. Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus*, Zoetermeer 1996; *Kostbaar belijden, De Nederlandse Geloofsbelijdenis*, Zoetermeer 1999; *De belijdenis van een gebroken kerk, De Dordtse Leerregels*, Zoetermeer 2005.

Catechetiek

- G.D.J. Dingemans, *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*, 4e druk, Kampen 2000.
- Jos de Kock, Wim Verboom e.a., *Altijd leerling. Basisboek catechese*, 2e druk, Zoetermeer, 2012.
- M.C. Batenburg e.a. (red.), *Goed gelovig. Een thematische uitleg van de Heidelbergse Catechismus voor verkondiging en onderwijs*, Zoetermeer 2015.